

ژئواکونومی: امنیت انرژی و دیپلماسی انرژی

موقعیت ژئواکونومیک ایران و سیاست خارجی توسعه‌گرا

مؤلف:

لقمان قنبری

دانشجوی دکتری علوم سیاسی

با مقدمه:

دکتر بهاره سازمند

سرشناسه : قنبری، لقمان ۱۳۶۳

عنوان و نام پدیدآور : ژئواکونومی: امنیت انرژی و دیپلماسی انرژی: موقعیت ژئواکونومیک ایران و سیاست خارجی توسعه‌گرا / مؤلف: لقمان قنبری

مشخصات نشر : تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۷

مشخصات ظاهری : ۲۷۸ ص

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۱۸-۶

وضعیت فهرست نویسی : فیفا

موضوع : اقتصاد سیاسی بین المللی

موضوع : ژئواکونومی

رده‌بندی کنگر : ۳۳۳/۷۹۰۹۵۵

رده‌بندی دیو : ۱۳۹۷ ق ۹۱۲ الف / ۹۵۰۲ HD

شماره کتابشناسی ملی : ۵۱۲۲۰۱۸

ژئواکونومی: امنیت انرژی و دیپلماسی انرژی
موقعیت ژئواکونومیک ایران و سیاست خارجی توسعه‌گرا

انتشارات کتاب آوا

مؤلف	لقمان قنبری
ناشر	کتاب آوا
نوبت چاپ	اول - ۱۳۹۷
شمارگان	۱۰۰۰ نسخه
قیمت	۲۵۰۰۰۰ ریال
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۱۸-۶

نشانی دفتر مرکزی: انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، بن بست حققت، بلاک ۴، طبقه ۲، واحد ۴
شماره‌های تماس: ۶۶۹۷۴۶۴۵ | ۶۶۹۷۴۱۳۰ | ۰۲۱-۶۶۹۷۹۹۳ | ویرنگار: ۶۶۴۶۱۱۵۸

www.avabook.com avabookkazemi@yahoo.com

فروشگاه کتاب آوا: اسلام‌شهر، خیابان صیاد شیرازی، روبروی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد گدگسری
تلفن: ۵۶۳۵۴۶۵۱

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.
هرگونه کپی برداری و تهیه جزوه از متن کتاب، استفاده از طرح روی جلد و عنوان کتاب جرم است و متخلفان طبق قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند

فهرست مطالب

مقدمه	۱۱
مقدمه مؤلف	۱۵
فصل اول: مفاهیم نظری	۱۹
مقدمه	۲۱
۱- ژئوپلیتیک	۲۱
۲- ژئواکونومی	۲۳
۳- منافع ملی	۲۴
۴- امنیت انرژی	۲۵
۵- ژئواستراتژی	۲۶
نتیجه گیری فصل اول	۲۷
فصل دوم: ژئواکونومی، امنیت انرژی و دیپلماسی انرژی	۲۹
مقدمه	۳۱
گفتار اول- ژئواکونومی	۳۱
۱- بنیاد مفهومی و تاریخی ژئواکونومی	۳۱
۲- دلایل رواج ژئواکونومی	۳۶
۱-۲ افزایش مصرف انرژی در سطح جهانی	۳۶
۲-۲ ورود بازیگران و بلوکهای جدید به عرصه رقابتهای ژئواکونومیک	۳۸
۲-۳ جهانی شدن اقتصاد و بهم پیوستگی مبادلات انرژی	۴۲
۲-۴ ساختار نوین اقتصاد بین الملل انرژی	۴۴
۲-۵ توزیع نابرابر ذخایر انرژی در جهان	۴۶
۲-۶ کاهش منابع هیدروکربونیک و عرضه نفت	۴۹
گفتار دوم: امنیت انرژی	۵۲
۱- مفهوم و جایگاه امنیت انرژی در جهان امروز	۵۲

- ۲- امنیت انرژی از نگاه مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان انرژی ۵۵
- ۳- وابستگی متقابل عرضه‌کننده و مصرف‌کننده انرژی ۵۶
- ۴- ابعاد امنیت انرژی ۶۰
- ۴-۱- بعد نظامی و امنیتی ۶۰
- ۴-۲- بعد اقتصادی و سیاسی ۶۱
- ۵- چالش‌ها در حوزه امنیت انرژی ۶۳
- ۵-۱- ریسک‌های ژئوپلیتیک ۶۳
- ۵-۲- تروریسم ۶۵
- ۵-۱- انرژی به مثابه یک سلاح ۶۶
- ۵-۴- سیاست‌های کابلهای نفتی (اوپک) ۷۰
- گفتار سوم: دیپلماسی انرژی ۷۲
- ۱- مفهوم دیپلماسی انرژی ۷۲
- ۲- ضرورت دیپلماسی انرژی در ژئواکونومی ۷۳
- ۳- دیپلماسی انرژی: امنیت ملی و منافع ملی ۷۵
- نتیجه‌گیری فصل دوم ۷۸
- فصل سوم: موقعیت ژئواکونومیک ایران در هارتلند انرژی ۸۱
- مقدمه ۸۳
- گفتار اول: مختصات ژئواکونومیک خلیج فارس و دریای خزر ۸۳
- ۱- خصوصیات ژئواکونومیک خلیج فارس ۸۳
- ۲- خصوصیات ژئواکونومیک دریای خزر ۸۹
- گفتار دوم: مزیت‌های منبعث از موقعیت ژئواکونومیک ایران ۹۳
- ۱- موقعیت ژئواکونومیک ایران ۹۳
- ۲- مزیت‌های موقعیت ژئواکونومیک ایران ۹۵
- ۲-۱- تولیدکننده و صادرکننده انرژی ۹۵
- ۲-۲- بیضی انرژی و موقعیت ترانزیتی ایران ۹۷
- ۲-۳- تسلط بر تنگه ژئواستراتژیک هرمز ۱۰۲
- ۲-۴- تضمین امنیت انرژی ۱۰۳

۲-۵ پیوند منافع ملی و امنیت ملی با امنیت انرژی	۱۰۵
نتیجه‌گیری فصل سوم	۱۰۷
فصل چهارم: ج.ا. ایران و ضرورت دیپلماسی انرژی	۱۰۹
مقدمه	۱۱۱
گفتار اول: ایران و دیپلماسی انرژی	۱۱۱
۱- ضرورت‌های دیپلماسی انرژی برای ایران	۱۱۱
۲- دیپلماسی انرژی ایران: فرصت‌ها و تهدیدات	۱۱۴
۳- سن چشم انداز توسعه ایران و دیپلماسی انرژی	۱۱۷
گفتار دوم: مروری بر ملاحظات ژئواکونومیک و دیپلماسی انرژی در ایران	۱۱۹
۱- دهه اول انقلاب و دیپلماسی انرژی	۱۱۹
۲- دولت سازندگی/تک‌جرات‌ها و دیپلماسی انرژی	۱۲۱
۳- دولت اصلاحات و دیپلماسی انرژی	۱۲۴
۴- دولت نهم و دهم (مهرورزی) و دیپلماسی انرژی	۱۲۸
۵- دولت یازدهم و دوازدهم (دولت تدبیر و مناسبت) و دیپلماسی انرژی	۱۳۱
گفتار سوم: انرژی و رابطه ایران با مصرف کنندگان انرژی	۱۳۸
۱- چین و مسئله انرژی	۱۳۸
۱-۱ مصرف انرژی در چین	۱۳۸
۱-۲ انرژی حلقه اتصال ایران و چین	۱۴۴
۲- اتحادیه اروپا و مسئله انرژی	۱۵۳
۲-۱ انرژی حلقه اتصال ایران و اتحادیه اروپا	۱۵۵
۳- هند و مصرف انرژی	۱۵۸
۳-۱ انرژی حلقه اتصال ایران و هند	۱۶۱
۴- انرژی حلقه اتصال ایران و کشورهای اوراسیای مرکزی	۱۶۳
نتیجه‌گیری فصل چهارم	۱۷۱
فصل پنجم: انرژی و چالش بزرگ ایران با امریکا	۱۷۳
مقدمه	۱۷۵
گفتار اول: اهداف ژئواستراتژی امریکا در هارتلند انرژی	۱۷۵

۱- تامین امنیت انرژی برای ضمانت امنیت ملی	۱۷۵
۲- آمریکا و نظامی سازی انرژی	۱۷۸
۳- تداوم ثبات هژمونیک از طریق انرژی	۱۸۱
گفتار دوم: راهبردهای جنگ ژئواکونومیک علیه ایران	۱۸۴
۱- محصور کردن موقعیت ژئواکونومیک ایران	۱۸۴
۱-۱ پایگاه نظامی و اطلاعاتی در کشورهای حوزه خلیج فارس	۱۸۴
۱-۲ پایگاه نظامی و اطلاعاتی در همسایگان شرقی و غربی ایران	۱۸۶
۱-۳ پایگاه نظامی در کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز	۱۸۸
۲- ضمانت از مبادلات انرژی با مصرفکنندگان انرژی	۱۹۱
۱-۲ چین	۱۹۱
۲-۲ هند	۱۹۳
۲-۳ اتحادیه اروپا	۱۹۸
۳- تحریمهای صنعت نفت ساز	۱۹۹
گفتار سوم: باراک اوباما؛ قدرت هوشمند؛ تشدید تحریمها	۲۰۴
۱- اوباما و قدرت هوشمند	۲۰۴
۲- تحریمهای اقتصادی هوشمند به مثابه جنگ ژئواکونومیک	۲۰۷
۳- تحریمهای در دوران پسابرجام	۲۱۲
نتیجه‌گیری فصل پنجم	۲۱۵
فصل ششم: دیپلماسی انرژی و سیاست خارجی توسعه‌گرای ژئواکونومیک محور حافظ امنیت و توسعه ایران	۲۱۷
مقدمه	۲۱۹
گفتار اول: دیپلماسی انرژی و سیاست خارجی توسعه‌گرای ژئواکونومیک محور	۲۱۹
۱- وضعیت اقتصاد نفت محور ایران	۲۱۹
۲- تاثیر سیاست خارجی توسعه‌گرای ژئواکونومیک محور بر امنیت ملی	۲۲۳
۳- اولویتهای سیاست خارجی توسعه‌گرا و دیپلماسی انرژی	۲۲۷
۱-۳ جذب فن‌آورهای پیشرفته	۲۲۸
۲-۳ خصوصی سازی اقتصادی	۲۲۸

۲۲۹	۳-۳- جذب سرمایه گذاری خارجی
۲۳۱	۳-۴- تنوع پذیری و رقابتی کردن اقتصاد داخلی
۲۳۲	۳-۵- تغییر الگوی مصرف در بعد داخلی
۲۳۳	۳-۶- بازسازی چاه‌های نفتی و صنعت گاز
۲۳۴	۳-۷- توسعه و تقویت میادین مشترک نفت و گاز
۲۳۵	۳-۸- تقویت صادرات کالاهای غیر نفتی
۲۳۵	۳-۹- حضور فعال‌تر در سازمان‌های منطقه‌ای و جهانی
۲۳۷	۱۰-۱- ویت روابط دوجانبه و چندجانبه با کشورهای مصرف کننده انرژی
	گفتار دوم: دیپلماسی انرژی در دو بعد ژئواکونومی و ژئواستراتژی و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران
۲۴۰	
۲۴۰	۱- فواید دیپلماسی انرژی در بعد ژئواکونومی
۲۴۰	۱-۱- افزایش شرکای اقتصادی در قالب راهبرد ائتلاف و اتحاد
۲۴۳	۱-۲- کسب درآمد، توسعه و افزایش قدرت اقتصادی و امنیت ملی
۲۴۴	۲- فواید دیپلماسی انرژی در بعد ژئواستراتژی
۲۴۴	۱-۲- گسترش روابط و ایجاد وابستگی استراتژیک
۲۴۶	۲-۲- کنترل و دسترسی استراتژیک به منابع انرژی
۲۴۷	نتیجه‌گیری فصل ششم
۲۴۸	فرجام پژوهش:
۲۵۵	منابع
۲۵۵	اول- منابع فارسی
۲۷۱	منابع اینترنتی
۲۷۲	منابع لاتین:

مقدمه

تحولات دهه‌های اخیر در گفتمان ژئواستراتژی و گرایش‌های جهانی به سمت گفتمان ژئواکونومی، عملاً منجر به ایفای نقش برتر مولفه‌های اقتصادی در عرصه مناسبات بین‌المللی و تولد تفکر ژئواکونومی شده است. با این اوضاع در واقع ژئواکونومی به اثرگذارترین عوامل یا زیربنای سیاسی، اقتصادی و جغرافیایی در محیط کشوری، منطقه‌ای و جهانی برای مطالعه و بررسی تصمیم‌گیری‌های سیاسی و رقابت قدرت‌ها و اثرگذاری این عوامل در ساختار شکل دهنده به ژئوپلیتیک نام منطقه‌ای و جهانی تبدیل شده است. بنابراین یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های عصر ژئواکونومی، اهمیت افزاینده اقتصاد در عرصه تعاملات بین‌المللی است. برخلاف دوران جنگ سرد که در آن تقسیم ژئوپلیتیکی جهان جنبه ایدئولوژیک داشت، در گروه‌بندی‌های نوین ژئوپلیتیکی جهان پس از ۱۹۹۱، شاخص‌های اقتصادی مبنای بسیاری از تحولات و صف‌بندی‌های جدید در عرصه تعاملات جهانی شده است.

در قرن بیست و یکم با توجه به رشد جدید و نیازهای گسترده جهان بشری و نیز به رغم تلاش‌هایی که واحدهای سیاسی برای تأمین امنیت جهانی شهروندان دارند، تغییر و تحولات اساسی در نگرش‌ها و تعاملات جهانی حاکی از آن است که دیگر نمی‌توان عرصه‌های قدرت - نمایی و حوزه‌های نفوذ در مناطق و نواحی گوناگون را صرفاً بر پایه تصرف و یا اشغال سایر سرزمین‌ها مورد بررسی قرار داد؛ بلکه رویکردهای نوین در تدوین ژئواکونومی بین‌المللی بیانگر نقش - آفرینی ویژه ابزارهای قدرت نرم به خصوص با رویکرد ژئواکونومی و نیز میزان تسلط بر گلوگاه‌های اقتصادی و بازارهای عرضه و تأمین نیازهای عمومی در تعیین حوزه نفوذ بین‌المللی است. این دیدگاه در محاسبات و تحلیل‌های نوین ژئوپلیتیکی و ژئواکونومی از اولویت و جایگاه خاصی برخوردار شده است. این شرایط بیانگر رابطه‌ای پویا، تنگاتنگ و دوسویه میان سیاست و فضا است، به گونه‌ای که پیگیری هر سیاستی تظاهرات فضایی خاص خود را داشته و هر فضایی نیز سیاست‌های خاص خود را طلب می‌کند.

در ایران بعد از کشف نفت، این ماده همواره به عنوان مهم‌ترین مؤلفه تأثیرگذار بر اقتصاد، سیاست و امنیت ملی کشور بوده است. در دوره حاکمیت گفتمان ژئواستراتژیک در عرصه مناسبات بین‌المللی اگر چه نفت دارای اهمیت بود اما جایگاه جغرافیایی ایران بر اساس اصول استراتژیک استوار بود. این کشور به عنوان ریملند و یکی از حلقه‌های سد نفوذ، عامل اتصال دهنده استراتژی‌های بحری و بری به شمار می‌رفت. پس از درون‌پاشی شوروی و تحول گفتمانی

از مباحث ژئواستراتژیک به مسائل ژئواکونومیک، اگرچه تا حدود زیادی جایگاه ژئواستراتژیک ایران اهمیت سابق خود را از دست داده است، اما به دلیل اهمیت اقتصاد و نقشی که نفت به عنوان خون صنعت مدرن در دنیا ایفا می‌کند، جایگاه آن در دوره گفتمان توسعه‌محور به‌عنوان هارتلند انرژی جهان حائز اهمیت بسیار شده است. در این میان، سهم ایران در میزان تجارت و مبادله انرژی نیز اهرم مناسبی در تأمین امنیت ملی کشور به شمار می‌رود. از سوی دیگر، موقعیت بی‌نظیر ژئوپلیتیک ایران در عصر گفتمان ژئواکونومیک، این امکان را به این کشور می‌دهد که به مرکز تجارت و توزیع انرژی در منطقه تبدیل شود؛ زیرا محور شمال و جنوب ایران، محور تولید نفت و گاز، و محور شرق و غرب محور مصرف است که مرکز آن ایران می‌تواند مرکز تجارت قرار گیرد.

بنابراین در چنین شرایطی، ایران با واقع شدن در یکی از حساس‌ترین موقعیت‌های ژئوپلیتیکی جهان و بهره‌مندی از ابزارکردهای گوناگون مناطق ژئواکونومیک پیرامونی، به یکی از پر جاذبه‌ترین کانون‌ها در تعارض منطقه‌ای و جهانی تبدیل شده است. این موقعیت نه تنها باعث تأثیرگذاری ایران بر فرایدهای ژئواکونومی جهانی و منطقه‌ای می‌شود، بلکه با ایجاد اثراتی عمیق بر مجموعه تعارضات سیاسی، اقتصادی و امنیتی ایران در ابعاد ملی و منطقه‌ای، کارکردهای گوناگون منطقه، پیرامونی می‌تواند مسائل داخلی ایران را نیز تحت تأثیر خود قرار دهد.

کتاب حاضر با همین هدف تألیف شده است. نویسنده کتاب که از دانشجویان دوره دکتری علوم سیاسی دانشگاه رازی کرمانشاه است چند سالی است که مطالعات خود را معطوف به این حوزه مهم مطالعاتی کرده و منابع متعدد مرتبط با این موضوع را مطالعه کرده است. ماحصل این مطالعات کتاب حاضر است که به خوبی به تبیین این موضوع و جایگاه ایران در این خصوص پرداخته است. کتاب در ۶ فصل تنظیم و تألیف شده است. نویسنده در فصل نخست به مفاهیم کلیدی مورد استفاده در کتاب پرداخته است و مفاهیمی هم‌چون ژئوپلیتیک، ژئواکونومی، ژئواستراتژی، امنیت انرژی و... را به دقت مورد واکاوی قرار داده است. در فصل دوم این مفاهیم را به دقت همه‌جانبه مورد تحلیل قرار داده و ارتباط آنها با یکدیگر را بررسی کرده است. در فصل سوم موقعیت ژئواکونومیک ایران و مزیت‌های موجود در این رابطه در دو حوزه خلیج فارس و دریای خزر ارائه شده است. در فصل چهارم کتاب به موضوع دوره‌های مختلف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با محوریت دو مقوله ژئواستراتژی و ژئواکونومی تبیین شده است. فصل پنجم هم به موضوع نقش عامل انرژی در روابط بین ایالات متحده آمریکا و ایران اختصاص یافته است و به موضوع‌هایی هم‌چون تشدید تحریم‌ها و حضور آمریکا در پایگاه‌های

منطقه‌ای در شمال، جنوب، شرق و غرب ایران اشاره شده است. فصل آخر هم موضوع نقش دیپلماسی انرژی در تقویت سیاست خارجی توسعه‌گرا پرداخته شده است و مقوله امنیت ملی از این زاویه هم مورد واکاوی قرار گرفته شده است. امید است که انتشار این اثر بتواند کمکی به ارتقا علمی این رشته مطالعاتی کرده و زمینه تألیف آثار علمی بعدی این پژوهشگر جوان و علاقه‌مند به ارتقا و تعالی کشور باشد.

دکتر بهاره سازمند

دانشیار گروه مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران

www.ketab.ir